

Е.Р. РАМАНАЎ ЯК АДЗІН З ПАЧЫНАЛЬНІКАЎ БЕЛАРУСКАЙ ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛОГІІ

Абабурка Мікалай Васільевіч
прафесар кафедры пачатковай адукацыі і лінгвадыдактыкі
установы адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя А.А. Куляшова”;
доктар філалагічных навук, прафесар
(г. Магілёў, Беларусь)

Артыкул прысвечаны асяяленню дзейнасці Е.Р. Раманава як аднаго з піянераў сучаснай беларускай лінгвакультуралогіі.

Я.Ф. Карскі, І.І. Насовіч, Е.Р. Раманаў... Гэтыя імёны і прозвішчы вядомыя ўсяму культурнаму свету з XIX ст. і па сённяшні дзень, бо яны даказалі і паказалі ў канцы XIX ст. на грунтоўным моўна-тэкставым матэрыяле, што беларусы – самастойная ўсходнеславянская народнасць, і нацыя, а іхняя мова мае свае, спецыфічныя рысы і адрозніваецца імі ад усіх іншых славянскіх моў. Пачыналі нашы славуці з запісаў публікацый беларускіх народных песень, звычай, абрадаў, слоў і выразаў, “легендаў і казак былых пакаленняў” (М. Танк). Асабліва каштоўнымі для навукі былі каментарыі публікантаў. Так, у 1852 г. І.І. Насовіч апублікаваў і пракаментываў 999 прыказак і прымавак, запісаных пераважна на Магілёўшчыне, а праз 20 гадоў такой працы выйшаў у 1874 г. ягоны “буйнейшы ва ўсёй дарэвалюцыйнай літаратурнай зборнік беларускіх прыказак і прымавак” [1, с. 13]. Яшчэ ў сценах Гісторыка-філалагічнага інтэстытута князя Безбародкі ў Нежыне Я.Ф. Карскі даказаў у 1885 г. самастойнасць беларускага маўлення і ягонага носьбіта як разнавіднасць мовы ўсходніх славян. Е.Р. Раманаў пайшоў далей як этнограф, фалькларыст, гісторык, археолаг і мовазнавец, таму што ён не толькі публікаваў сотнямі ці нават тысячамі разнастайныя помнікі беларусаў як усходнеславянскай народнасці ці нацыі, але ўсялякімі апісаннямі, метадамі і прыёмамі гаварыў пра прыналежнасць гэтых помнікаў беларускаму народу, што гэта яго (гэтага народу!) матэрыяльная і духоўная культура. Галоўнае тое, што Е.Р. Раманаў смела і адкрыта “адстойваў права бедарускага народа на развіццё нацыянальнай культуры, мовы, навукі і літаратуры” [2, с. 88].

Здаўшы экстернам экзамен на званне настаўніка народнай школы ў 1872 г., Раманаў атрымаў пасаду настаўніка ў Аршанскім павеце Магілёўскай губерні. Пазней яму давялося настаўнічаць у Віленскай і Віцебскай губернях. В.К. Бандарчык адзначае: “У час работы настаўнікам народных школ Е. Раманаў працягвае займацца павышэннем самаадукацыі, вывучае гісторыю. (у тым ліку летапіс Нестара), розныя параўнаўчыя і гістарычныя граматыкі, чытае класіку рускай літаратуры і інш. Паглыбіўшыся ў вывучэнне гісторыі, літаратуры і мовы, Е. Раманаў пераканаўся ў тым, што руская навуковая грамадскасць дрэнна ведае беларускі край, яго народ, культуру і “багацейшую скарбніцу – беларускую мову, якая нагадвала мову Нестара і прадстаўляе або прынамсі яшчэ нядаўна прадстаўляла сабой невычарпальны запас рысаў старажытнарускай мовы” [3, с. 9].

У 1877 г. Е.Р. Раманаў дасылае ў Аддзяленне рускай мовы і славеснасці Расійскай акадэміі навук 400 слоў на літару “А” выпісаных ім са збору фальклорных твораў. З акадэміі было прапанавана надрукаваць слоўнік сабраных слоў Раманавым як дадатак да вядомага ўжо навуковаму свету “Словаря беларускага наречя” І.І. Насовіча, выдадзенага ў 1870 г. Збіральнік згадзіўся. 5 гадоў працаваў Е.Р. Раманаў над “Вопытам слоўніка беларускай мовы” і “Кароткай беларускай граматыкай”, якія думаў змясціць у 4 і 5-м выпусках свайго “Беларускага зборніка”,

але прыйшлося ў тых выпусках змяшчаць міфалагічныя і бытавыя казкі, замовы, апокрыфы і духоўныя вершы. Затое ў 1881 г. яму дазволена было надрукаваць “Падручнік рускай граматыкі. Этымалогія”, які вытрымаў 4 выданні ў розных гарадах (Вільня, Гродна, Магілёў). У 1895 г. у Гродне выдадзена асобнай кнігай далаўненне да гэтай “Граматыкі” пад назвай “Кароткая этымалогія царкоўна-славянскай мовы”.

Свой “Беларускі зборнік” Е.Р. Раманаў пачаў публікаваць з 1886 г. у Кіеве. За ўсё астатняе жыццё публікатар падрыхтаваў да друку яшчэ 13 выпускаў. Аднак выйшлі з іх у свет толькі 9 выпускаў. Шосты выпуск выходзіў з 1893 г. аж да 1901 г. Дзясяты выпуск быў пойнасцю прысвечаны беларускай мове і яе гаворкам, таму ў перакладзе на беларускую мову выдадзены толькі ў 1928 г. З ненадрукаваных з адзінаццатага па чатырнаццатага выпускі ўсё прапала ў выніку Вялікай Айчынай вайны. Ці быў поўнасцю завершаны пятнаццаты выпуск, невядома. У трэцім выпуску “Беларускага зборніка” Е.Р. Раманаў паведаміў усім нам пра сам збор фальклорнага матэрыялу, умовы працы над ім, каштоўнасць яго з боку тэорыі і практыкі прымянення. Асабліва ўвага ўдзяляецца казкам беларускага народа, якім прысвечаны III, IV, і VI тамы-выпускі. 359 казак было змешчана ў XI-XIV выпусках, што, як ўжо адзначана, загінулі ў ваенныя гады. Больш падрабязна пра “Беларускі зборнік” Е.Р. Раманава гл: [4, сс. 32, 37, 39-42 і інш.] [36, сс. 197-240].

В.К. Бандарчык асобна падкрэслівае: “У сваіх фальклорна-этнаграфічных працах Е. Раманаў паведамляе каштоўныя звесткі аб матэрыяльнай культуры беларусаў (аб жыцці, гаспадарчых пабудовах, вытворчым і грамадскім быццём, прыладах працы, адзенні, ежы і інш.). Значнае месца ў яго працах займаюць матэрыялы па духоўнай культуры беларускага народа. Ім зроблена звыш 750 апісанняў вераванняў, забабонаў і прыкмет, каля 210 апісанняў сродкаў народнай медыцыны, 540 народных тлумачэнняў слоў, каля 80 апісанняў дзіцячых гульніаў, вялікая колькасць апісанняў абрадаў (радзінных, вясельных, пахавальных, калядных, масленічных, велікодных, сёмушных, купальскіх і інш.). За паўвекавы перыяд Е. Раманаў сабраў і апублікаваў звыш 8000 і падрыхтаваў да друку 2126 фальклорных творах, з іх казак і паданняў – 831, песень – 3742, прыпывак – 778, прыказак і прымавак – 2256, загадак – 1305 і інш. Вялікая колькасць матэрыялу загінула ўжо ў першую сусветную вайну” [4, с. 141]. І.А. Марзалюк ў артыкуле “Еўдакім Раманавіч Раманаў – археограф і археолаг Магілёўшчыны” [5, с. 45] дапаўняе гэты пералік. У прыватнасці, ён распадае: “Е. Раманаў з’яўляецца зачынальнікам комплекснага падыходу да ўліку археалагічных помнікаў. Ім была зроблена першая абагульняючая праца па ўліку і характарыстыцы археалагічных старажытнасцяў Магілёўскай губерні – першая археалагічная карта. У ёй даследчыкам былі сабраныя абагульняючыя звесткі аб 127 помніках каменнага веку 4628 курганаў, 224 гарадзішчах, 7 замчышчах. Тут была зафіксавана вялікая колькасць помнікаў Краснапольскага і шэрагу іншых раёнаў, якія дагэтуль не знайшлі адлюстравання ў Зборы помнікаў гісторыі і культуры Магілёўскай вобласці”

На працягу 1893-1897 г. Е.Р. Раманаў актыўна супрацоўнічаў з такімі вучонымі, як Я.Ф. Карскі, А.М. Весялоўскі і інш. Так, у гэты перыяд было выслана шмат рознастайных матэрыялаў А.М. Весялоўскаму: пра беларускія народныя легенды (асабліва пра асілкаў ці волатаў), апісанні абрадаў купалляў, кумавання, провадаў русалак і інш. Я.Ф. Карскаму было прапанавана супрацоўніцтва нават як аказанне ўсялякай дапамогі ў працы над манаграфіяй “Беларусы”, як прыняцце ўдзелу ў складанні “Праграмы для збірання асаблівасці гаворак беларускай мовы” і г. д. Матэрыялы па гэтай праграме Е.Р. Раманаў у 1897 г. адаслаў у Аддзяленне рускай мовы і славеснасці Акадэміі навук, якія былі

надрукаваныя пад вельмі цікавай назвай: “Назіранні прыроднага беларуса, які большую частку жыцця правёў у Магілёўскай губерні, але жыў таксама доўгі час у Віцебскай, Гродзенскай і іншых губернях. (Паведамленне Е.Р. Раманава)” [6, с. 129].

Е.Р. Раманаў з’яўляецца заснавальнікам трох музеяў – Віцебскага, Магілёўскага і Віленскага. У красавіку 1902 г. паводле ініцыятывы вучонага створана Таварыства па вывучэнні Беларускага краю, якое потым перайменавана на “вывучэнне Магілёўскай губерні”.

Ва ўсіх відах працы Е.Р. Раманава аб’ектыўна адлюстравалася матэрыяльная і нематэрыяльная культура беларускага народа, яго быт і мова, вуснапаэтычная творчасць, багатае духоўнае жыццё, што аказала жыватворны ўплыў на развіццё беларускай прафесійнай мастацкай, публіцыстычнай і навуковай літаратуры.

Працуючы не толькі настаўнікам, а таксама інспектарам школ, але і рэдактарам неафіцыйнага аддзела газеты “Магілёўскія губернскія ведамасці” (1897-1903), і нават загадчыкам секцыі этнаграфіі і археалогіі Паўночна-Заходняга аддзялення Рускага геаграфічнага таварства (1910-1916), Е.Р. Раманаў глыбока зацікавіўся і ўпарта заняўся вывучэннем так званых аргатызмаў, або жаргоннай лексікі ці лексікі ўмоўных гаворак. У выніку атрымаліся наступныя публікацыі:

1. Любецкий лемент (слоўнік жаргону Магілёўскіх жабракоў. – Этнографическое обозрение, кн. II, 1891);
2. Катрушницкий лемезень (слоўнік жаргону дрыбінскіх шапалаў. – Сборник ОРЯС, 1901, т. XXI, № 3);
3. Опыт словаря условных языков Белоруссии (Белорусский сборник, вып. 9. – Вильна, 1912);
4. Матэрыялы для вывучэння гаворак Магілёўскай губерні (1903);
5. Гаворкі Магілёўскай губерні (1918-1928).

Ва ўступнай частцы дзевятага выпуску “Беларускага зборніка” Е.Р. Раманаў зрабіў уласную класіфікацыю не толькі магілёўскіх, але і ўсебеларускіх гаворак, хоць (ягоная класіфікацыя) не была пацверджана нават і тагачаснымі лінгвістамі, а ўсёж выклікала вялікую цікавасць у вучоным свеце.

Такім чынам, збіральніцкая, выдавецкая і навуковая спадчына Е.Р. Раманава значная і багатая не толькі колькасна, але і якасна, г. зн. яна змястоўная. Сёння – гэта найкаштоўнейшая крыніца вывучэння мінулага Беларусі і яе народа з розных бакоў і рознымі даследчыкамі, асабліва лінгвакультуралагамі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Грынблат, М. Прыказкі і прымаўкі / М. Трынблат // Прыказкі і прымаўкі ў дзвюх кнігах, кн.1 / рэд. А. С. Фядосік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – 560 с.
2. Беларуская савецкая энцыклапедыя. Т. IX. Рабкор-Сочы. – Мінск : БелСЭ, 1973. – 640 с.
3. Бандарчык, В. К. Гісторыя беларускай этнаграфіі XIX ст. В. К. Бандарчык. – Мінск : Навука і тэхніка, 1964. - 282 с.
4. Бандарчык, В. К. Гісторыя беларускай этнаграфіі XIX ст. В. К. Бандарчык. – Мінск : Навука і тэхніка, 1970. – 123 с.
5. Магілёўская даўніна. – 1993. – С. 37-45.
6. Бандарчык, В. К. Еўдакім Раманавіч Раманаў / В. К. Бандарчык. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1961. – 305 с.